

سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی
معاونت آموزش و ترویج

دستور العمل

برگزاری دوره ترویجی

دفتر ترویج دانش و فناوری کشاورزی

۱۴۰۱

دستور العمل ترویجی ۱۰۳۷

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی
معاونت آموزش و ترویج

دستور العمل

برگزاری دوره ترویجی

تهیه و تدوین:

سمیه مصطفوی، جواد قاسمی، حسام الدین غلامی، مریم خسرو بیگی و

ابراهیم جعفری

سال ۱۴۰۱

عنوان و نام پدیدآور	دستورالعمل برگزاری دوره ترویجی/تهیه و تدوین سمیه مصطفوی ... [و دیگران] : تهیه شده در معاونت آموزش و ترویج کشاورزی، دفتر شبکه دانش و رسانه‌های ترویجی.
مشخصات نشر	کرج: سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی، معاونت ترویج و آموزش کشاورزی، نشر آموزش کشاورزی، ۱۴۰۱.
مشخصات ظاهری	۱۴ ص.
شابک	۹۷۸-۶۲۲-۷۹۴۹-۹۵-۷
وضعیت فهرست نویسی	فیبا
یادداشت	تهیه و تدوین سمیه مصطفوی، جواد قاسمی، حسام‌الدین غلامی، مریم خسروبیگی، ابراهیم جعفری.
یادداشت	کتاب حاضر با عنوان «دستورالعمل برگزاری کارگاه ترویجی» نیز فیبا دریافت کرده است.
یادداشت	کتابنامه.
عنوان دیگر	دستورالعمل برگزاری کارگاه ترویجی.
موضوع	کشاورزی -- ترویج -- کارگاهها Agricultural extension work -- Workshops
شناسه افزوده	مصطفوی، سمیه، ۱۳۶۵-
شناسه افزوده	سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی. دفتر شبکه دانش و رسانه‌های ترویجی
شناسه افزوده	سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی. معاونت ترویج و آموزش کشاورزی. نشر آموزش کشاورزی
رده بندی کنگره	۵۵۴۴
رده بندی دیویی	۶۳۰/۷۱۵
شماره کتابشناسی ملی	۸۹۴۳۲۱۷
اطلاعات رکورد کتابشناسی	فیبا

ISBN: 978-622-7949-95-7

شابک: ۹۷۸-۶۲۲-۷۹۴۹-۹۵-۷

عنوان:	دستورالعمل برگزاری دوره ترویجی
کمیته راهبری:	علی‌اکبر مؤیدی، سید کریم موسوی، عبدالله موموندی و جواد قاسمی
تهیه و تدوین:	سمیه مصطفوی، جواد قاسمی، حسام‌الدین غلامی، مریم خسروبیگی و ابراهیم جعفری
مدیر داخلی:	ویدا همتی
سرپرستار:	نصیب پورفاتح
ویراستار ادبی:	مهشید شیرمحمدلو
تهیه شده در:	معاونت آموزش و ترویج کشاورزی، دفتر شبکه دانش و رسانه‌های ترویجی
ناشر:	نشر آموزش کشاورزی
صفحه آرا:	سبا سادات کرمانی پورباقایی
نوبت چاپ:	اول، ۱۴۰۱
شمارگان:	محدود

مسئولیت درستی مطالب با دفتر ترویج دانش و فناوری کشاورزی است.

شماره ثبت در مرکز فن آوری اطلاعات و اطلاع رسانی کشاورزی ۶۱۹۱۳ به تاریخ ۱۴۰۱/۰۴/۲۸ است.

برای غنا بخشیدن به محتوای این دستورالعمل، لطفاً نظرها، انتقادات و پیشنهادهای خود را از طرق زیر با ما در میان بگذارید.

شماره تماس ۰۲۱-۶۶۴۳۰۴۴۱ | دورنگار ۰۲۱-۶۶۴۳۰۴۴۵

نشانی: تهران، خیابان آزادی، بین نواب و رودکی، پلاک ۲۰۵، معاونت آموزش و ترویج کشاورزی

تلفن: ۶۶۴۳۰۴۶۵ | تلفکس: ۶۶۴۳۰۴۶۴ | کد پستی: ۱۴۵۷۸۹۶۶۸۱

فهرست

صفحه	عنوان
۵	پیشگفتار
۷	مقدمه
۸	تعریف
۸	مکان برگزاری
۸	طراحی دوره ترویجی
۹	الف) نیازسنجی آموزشی
۹	ب) تدوین طرح دوره
۱۰	ج) اجرای دوره ترویجی
۱۱	د) ارزشیابی دوره ترویجی
۱۱	توصیه‌ها و نکات کلیدی برای برگزاری مطلوب برنامه
۱۳	پیوست: فرم طرح دوره
۱۴	فهرست منابع

اهداف و مأموریت‌های ترویج کشاورزی، از طریق فرایندهای ارتباط اثربخش محقق می‌شوند که ابزار برقراری این ارتباط «روش‌های ترویجی» است؛ بنابراین، یکی از عوامل مؤثر بر کارایی و اثربخشی نظام ترویج، توانایی آن در انتخاب و به‌کارگیری مناسب روش‌های ترویجی است. روش‌های ترویجی به کلیه فعالیت‌ها و فنونی گفته می‌شود که مروجان برای ارتباط با مخاطبان خود، به کار می‌بندند. روی هم رفته، روش‌های ترویجی را می‌توان در سه گروه انفرادی، گروهی و انبوهی دسته‌بندی کرد که از دیرباز، در نظام‌های ترویج کشاورزی دنیا و کشور ما، طیف گسترده‌ای از این روش‌ها به کار رفته‌اند. البته به تدریج و به فراخور نیازها و شرایط جدید، این روش‌ها دستخوش تغییراتی از نظر بُروز روش‌های جدید و اهمیت نسبی آن‌ها شده‌اند؛ به‌طوری‌که از اهمیت برخی از روش‌ها کاسته شده است و برخی از روش‌های نوین نیز طراحی و استفاده شده‌اند.

روش‌های انفرادی شامل برقراری ارتباطی مستقیم و دوسویه بین مروج و بهره‌بردار است، به‌نحوی که بتوانند منحصراً با یکدیگر تفهیم و تفاهم کنند. از روش‌های انفرادی می‌توان به ملاقات در خانه و مزرعه، ملاقات در اداره ترویج، تماس‌های غیررسمی، ارتباط تلفنی و ایمیل اشاره کرد که باتوجه به توسعه فناوری‌های اطلاعات و ارتباطات، امروزه استفاده از شبکه‌های مجازی نیز به این روش‌ها افزوده شده است. در روش‌های گروهی، مروج در ارتباط با گروهی از بهره‌برداران قرار دارد و می‌تواند هم‌زمان به تعداد بیشتری از آنان دسترسی یابد. ازجمله این روش‌ها می‌توان به نمایش‌های طریقه‌ای و نتیجه‌ای، روز مزرعه، بازدید ترویجی، سایت‌های الگویی، جشنواره‌های ترویجی و کارگاه ترویجی اشاره کرد. روش‌های انبوهی (جمعی) نیز در برگیرنده همه ابزارهایی است که در

آن‌ها، یک وسیله ارتباط جمعی همچون رادیو، تلویزیون، فیلم، روزنامه، مجله، نشریه، پوستر، نمایشگاه و مانند این‌ها به کار می‌رود و منبع پیام را قادر می‌سازد تا با جمعیتی زیاد ارتباط برقرار کند.

در دفتر ترویج دانش و فناوری کشاورزی معاونت آموزش و ترویج کشاورزی، روش‌های ترویجی به‌طور مستمر پایش و ارزیابی می‌شوند و افزون بر بازبینی دستورالعمل‌های موجود، سعی می‌شود به فراخور شرایط و نیازهای جدید، روش‌های نوین معرفی شده و دستورالعمل‌های مربوطه تدوین شوند و در اختیار همکاران ترویج قرار گیرند. دستورالعمل حاضر آخرین نسخه بازنگری شده است که خواهشمند است ضمن مطالعه دقیق، از آن در اجرای برنامه‌های ترویجی بهره گرفته شود. همکاران شما در این دفتر، آماده پذیرش هرگونه نظر، انتقاد و پیشنهاد برای اصلاح، تکمیل و بهبود این دستورالعمل در نسخه‌های آتی هستند.

❖ مقدمه

بهسازی منابع انسانی شاغل در بخش کشاورزی در عصر کنونی، از رسالت‌های گریزناپذیر ترویج است که جز در سایه توجه به آموزش مستمر و حرفه‌ای بهره‌برداران محقق نخواهد شد. در واقع، یکی از کارکردهای ترویج کشاورزی، طراحی و اجرای برنامه‌های آموزشی غیررسمی خارج از چهارچوب محیط آموزش رسمی است. هدف از این آموزش‌ها، حل مسائل حرفه‌ای بهره‌برداران بخش کشاورزی، توانمندسازی فکری و مهارتی، افزایش بهره‌وری مزارع و سرانجام، ارتقای سطح زندگی آنان است. «دوره‌های ترویجی» از جمله روش‌های ترویجی گروهی رایج است که به سبب انعطاف‌پذیری در نحوه و مکان برگزاری، به شکل وسیعی در کشور استفاده می‌شود. از سوی دیگر، شرکت در این دوره‌ها کاملاً داوطلبانه است؛ بنابراین، این دوره‌ها باید به گونه‌ای برگزار شوند که بتوانند ضمن جذب مخاطبان، بیشترین اثربخشی را داشته باشند. به همین سبب، دستورالعمل حاضر به نحوه برگزاری دوره‌های ترویجی و نکات ضروری که در این خصوص باید به آن‌ها توجه شود، پرداخته است.

❖ تعریف

دوره ترویجی، نوعی آموزش غیررسمی کمتر از یک روز است که در آن، آموزشگر (کارشناسان متخصص موضوعی، مروجان مسئول پهنه یا پژوهشگران) موضوعی مشخص را برای گروهی از بهره‌برداران تشریح و تبیین می‌کند.

❖ دست‌اندرکاران و مخاطبان

مروجان مسئول پهنه، کارشناسان موضوعی و محققان (یا دیگر مدرسان حسب مورد) دوره‌های ترویجی را بیشتر برای گروه‌های مخاطب زیر برگزار می‌کنند:

- ❖ بهره‌برداران عرصه‌های کشاورزی و منابع طبیعی
- ❖ کنشگران جامعه روستایی مثل زنان روستایی یا جوانان روستایی
- ❖ اعضا یا ارکان تشکلهای کشاورزی
- ❖ مددکاران ترویجی و زنان تسهیلگر روستایی
- ❖ کنشگران مختلف زنجیره تامین در بخش کشاورزی، بنا به ضرورت

❖ مکان برگزاری

دوره‌های ترویجی را می‌توان در مرکز جهاد کشاورزی دهستان، تشکلهای تعاونی‌ها، عرصه‌های تولیدی و مکان‌های عمومی روستا مثل مساجد یا حسینیه‌ها برگزار کرد.

❖ طراحی دوره ترویجی

طراحی دوره ترویجی نخستین و اساسی‌ترین مرحله در برنامه‌ریزی برگزاری دوره‌های ترویجی است که شامل گام‌های زیر می‌شود:

الف) نیازسنجی آموزشی

دوره‌های ترویجی بیشتر به دو روش خوداظهاری فراگیران (نیازهای محسوس) و تشخیص نیاز از سوی عاملان ترویج (نیازهای غیرمحسوس) نیازسنجی می‌شوند. در روش نخست، فراگیران با مراجعه حضوری یا غیرحضوری به کارشناسان ترویج، درباره موضوع یا موضوعات ضروری خود اعلام نیاز می‌کنند؛ موضوع مدنظر در اداره ترویج شهرستان یا مرکز جهادکشاورزی دهستان طرح و بررسی شده و درباره آن تصمیم‌گیری می‌شود.

در حالت دوم، کارشناسان ترویج نیاز غیرمحسوسی را در فراگیران کشف کرده و درباره آن، دوره آموزشی طراحی می‌کنند. در این روش، ایجاد علاقه در فراگیران و ترغیب آنان برای شرکت در دوره طراحی شده، به مهارت بالای مدرسان نیاز دارد.

ب) تدوین طرح دوره

برای جلوگیری از هرگونه انحراف در روند برگزاری دوره ترویجی، نوشتن طرح دوره الزامی است. بهتر است در نوشتن طرح دوره، به موارد زیر توجه شود:

- **بیان شفاف موضوع و عنوان دوره:** برای جلوگیری از هرگونه هدررفت زمان و هزینه، باید عنوان دوره ترویجی به‌طور دقیق و گویا نوشته شود.

- **تعیین و نگارش عناوین فرعی و رئوس مطالب:** پس از تعیین و تدوین عنوان اصلی دوره، باید عناوین فرعی و رئوس مطالب ارائه‌شونده، ترتیب و توالی مناسب ارائه مطالب با لحاظ کردن زمان لازم برای هر کدام مشخص شود. باتوجه به ماهیت آموزش بزرگسالان، زمانی هم برای پاسخ به پرسش‌های احتمالی در هر بخش در نظر گرفته شود.

- **تدوین اهداف کلی و رفتاری دوره ترویجی:** هدف کلی دوره باید به‌صورت واضح و مشخص نوشته شود. در نوشتن هدف کلی دوره، افعال کلی به کار رود. پس از تدوین هدف کلی دوره، مدرس باید اهداف جزئی یا رفتاری را بنویسد. ساده‌ترین راه نوشتن اهداف جزئی آن است که هر هدف، بیشتر بر اساس یک موضوع فرعی

یا همان رئوس مطالب نوشته شود. هدف‌های رفتاری نیز باتوجه به شرایط، ضوابط و امکانات متناسب با سطوح مختلف حیطه‌های یادگیری (شناختی، عاطفی و روانی- حرکتی) تنظیم شوند. توجه شود که اهداف رفتاری بر اساس سلسله مراتب، از آسان به مشکل یا به صورت پیش‌نیاز و پس‌نیاز نوشته شوند.

روی هم رفته، در طراحی دوره‌های ترویجی باید به موارد زیر توجه کرد:

- هریک از فعالیت‌ها و زمانی که باید صرف آن‌ها شود.
- فعالیت‌هایی که فراگیران باید در حین دوره ترویجی انجام دهند.
- مطالبی که مدرس باید به به فراگیران ارائه کند.
- محتوای آموزشی و رئوس مطالبی که در دوره ترویجی بیان خواهد شد.
- وسایل و تجهیزات آموزشی لازم مثل فیلم‌ها، صوت‌ها، گفت‌وگوها و مانند این‌ها.

ج) اجرای دوره ترویجی

در اجرای دوره ترویجی، باید به موارد زیر توجه کرد:

۱. تعداد افراد حاضر در دوره آموزشی، بین ۱۰ تا ۳۰ نفر باشد.
۲. برای افزایش کارایی و اثربخشی دوره‌های ترویجی، پیشنهاد می‌شود تا حد امکان، فراگیران به نحوی انتخاب شوند که از نظر سطح دانش و مهارت همگن بوده و در یک سطح باشند.
۳. در آغاز دوره ترویجی، مدرس بر اساس تخصص و مهارت خود و با آزمون تشخیصی که بیشتر گفتمان شفاهی است، سطح دانش و مهارت فراگیران (دانش و مهارت) را تشخیص دهد.
۴. محتوای آموزشی منطبق با رئوس مطالبی که در طرح دوره نوشته شده است، به فراگیران آموزش داده شود.
۵. سعی شود تا شیوه‌های تعاملی و مشارکتی به کار رود و از روش‌های آموزشی یک‌طرفه و آموزش‌محور پرهیز شده و فرصت پرسش و پاسخ و تبادل نظر به فراگیران داده شود.

تجهیزات کمک آموزشی برای افزایش اثربخشی آموزش به کار روند.

د) ارزشیابی دوره ترویجی

چنان که پیش تر بیان شد، در آغاز دوره، مدرس برای آشنایی با رفتار ورودی فراگیران (سطح آگاهی و مهارت آنان درباره موضوع دوره)، بیشتر به صورت شفاهی و در شرایط غیررسمی ارزشیابی می کند. در حین اجرای دوره آموزشی نیز مدرس باید با ایجاد فرصت مشارکت برای فراگیران، از میزان یادگیری آنان ارزشیابی تکوینی کند. افزون بر این، واکنش فراگیران به فرایند و محتوای دوره ترویجی نیز ملاک خوبی برای ارزیابی میزان موفقیت دوره ترویجی است. به طور معمول، دوره های ترویجی کوتاه مدت ارزشیابی نهایی رسمی برای صدور گواهینامه ندارند. فرایند ارزشیابی دوره های ترویجی به شرح گام های زیر است:

- برای ارزشیابی دوره های ترویجی، اداره ترویج و آموزش شهرستان باید برنامه برگزاری دوره ها را برای مدیریت هماهنگی ترویج کشاورزی استان ارسال کند.

- مدیریت هماهنگی ترویج استان موظف است حین اجرا و پس از اجرای دوره های ترویجی، بر حسن اجرای آن ها نظارت داشته باشد. پس از پایان دوره ترویجی، اداره ترویج و آموزش کشاورزی شهرستان باید گزارش برگزاری را به انضمام فهرست شرکت کنندگان، به مدیریت هماهنگی ترویج کشاورزی استان ارسال کند.

- مدیریت هماهنگی ترویج کشاورزی استان نیز فرم ارزشیابی را تکمیل کرده و گزارش آن را به دفتر ترویج دانش و فناوری کشاورزی ارائه کند.

- دفتر ترویج دانش و فناوری کشاورزی فرم های ارزشیابی واصله از استان ها را جمع بندی و تحلیل کرده و در صورت نیاز، عناوین و محتوای دوره ها را بازنگری می کند.

❖ توصیه ها و نکات کلیدی برای برگزاری مطلوب برنامه

افزون بر مواردی که در مراحل مختلف طراحی دوره ترویجی به آن ها اشاره شد، رعایت موارد زیر نیز در اجرای اثربخش این دوره ها تاثیر می گذارد:

- محتوای دوره های آموزشی باید دقیقاً مبتنی بر نیاز بهره برداران باشد و بشترین تطابق را با حرفه و کار مخاطبان داشته باشد. از ارائه مطالب غیر عملیاتی و غیر کاربردی خودداری شود.

- درحدامکان، زمان برگزاری دوره ترویجی هماهنگ با فصل رشد یا فرایند تولید محصول بوده و پیش از زمانی باشد که بهره‌بردار در واحد تولیدی خود به آن مهارت نیاز دارد.
- بهره‌گیری درحدامکان از روش‌های مکمل مثل توزیع بروشور یا نشریه مرتبط با موضوع دوره، در افزایش اثربخشی دوره‌ها تاثیرگذار است.
- محل اجرای دوره‌های ترویجی باید به‌گونه‌ای باشد که ضمن رعایت شرایط جسمی بهره‌برداران (که بیشتر بزرگسال یا مسن هستند) محیطی بدون عوامل مزاحم مانند سروصدا باشد و نور، مساحت و سیستم‌های گرمایشی و سرمایشی مناسب داشته و دسترسی به آن برای مخاطبان آسان باشد.
- چیدمان صندلی‌های محل برگزاری یا نحوه نشستن فراگیران به‌صورت نیم‌دایره یا دایره، یکی از مواردی است که در حد امکان باید به آن توجه کرد. چیدمان فیزیکی کلاس در چگونگی فضای دوره و نحوه تعامل فراگیران با مدرس و با یکدیگر مؤثر است.
- باتوجه‌به شرایط جسمی فراگیران بزرگسال به‌ویژه میان‌سالان و کهن‌سالان، به شرایط رفاهی و محیطی محل برگزاری، زمان‌های استراحت و پذیرایی مناسب، توجه کافی شود.
- در صورت نیاز به اقامتگاه برای شهرستان‌هایی که فاصله زیادی با محل برگزاری دارند، پیش‌بینی لازم شود.
- چنان‌که در دوره، بازدید یا سایر فعالیت‌های عملی پیش‌بینی شده است، بهتر است اجرای این قسمت‌ها به ساعات پس از ناهار موکول شود تا خواب‌آلودگی و خستگی مانع از یادگیری فراگیران نشود.
- مدرس دوره ضمن برخورداری از تخصص و تجربه موضوعی کافی، باید با شیوه‌های آموزش بزرگسالان و اصول برگزاری دوره‌های ترویجی نیز آشنا باشد.
- درخصوص زمان، مکان و موضوع دوره ترویجی باید به‌نحو مقتضی اطلاع‌رسانی شود. ممکن است این اطلاع‌رسانی در مناطق مختلف، متفاوت باشد.
- همواره به کیفیت مطالب و محتوای آموزشی توجه شود و از ارائه حجم زیادی از اطلاعات (کمیت) بدون اطمینان یافتن از اثربخشی یادگیری در مخاطبان خودداری شود.

❖ پیوست: فرم طرح دوره

مرکز جهاد کشاورزی: شهرستان: استان:

عنوان دوره ترویجی: نوع نیازسنجی: ☐ اعلام نیاز توسط خود فراگیران ☐ اعلام نیاز توسط کارشناسان زمان برگزاری دوره: تعداد فراگیران: مدرس دوره: دستیار تدریس: مدت زمان: ... ساعت مسئول برگزاری دوره: مکان برگزاری:
هدف کلی دوره: اهداف کلی بر اساس طبقه‌بندی بلوم: ➤ شناختی: ➤ روانی - حرکتی: ➤ عاطفی:
اهداف جزئی یا رفتاری: در پایان این دوره فراگیر می‌تواند: ➤ ... ➤ ... ➤ ...
شیوه‌های تدریس دوره: ➤ ... ➤ ... ➤ ...
رئوس مطالب: ➤ ... ➤ ... ➤ ...

❖ فهرست منابع

- ایروانی، ه. (۱۳۹۶). اندیشه‌های توسعه پایدار، رویکردی به نظریه پردازی، چاپ اول، انتشارات دانشگاه تهران.
- شعبانعلی فمی، ح. (۱۳۹۱). اصول ترویج و آموزش کشاورزی (رشته اقتصاد کشاورزی)، تهران: انتشارات دانشگاه پیام نور، چاپ نهم.

9786227949957

